

تطبیق اشعار حماسی قیصر امین پور و سلمان هراتی در ادبیات دفاع مقدس

محدثه حسن زاده

کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد

چکیده

در یک منظومه حماسی تنها نباید وصف جنگ و خونریزی باشد. بلکه باید ضمن توصیف پهلوانی‌ها و مردانگی‌های یک ملیت نشان‌دهنده‌ی عقاید و فرهنگ و تمدن آن ملیت هم باشد. و این ویژگی مشترکی بین تمام منظومه‌های حماسی جهان است. برای مثال در شاهنامه تنها از جنگ‌ها و نبردهای بین ایران با دشمنانشان سخن نمی‌رود. بلکه از تمام خصوصیات اجتماعی و اخلاقی و فرهنگی ایرانیان قدیم سخن گفته شده است. مواد اصلی حماسه، داستان‌های ملی و روایات مذهبی و خاطراتی است که از تشکیل و ماندگار شدن یک فرهنگ و تمدن باقی می‌ماند که یادگار ایثارگری‌های ملیت برای به دست آوردن استقلال و حفظ آن و نبرد با مهاجمان است. در این مقاله بر آن هستیم تا محورهای مشترک حماسی در ادبیات و اشعار دفاع مقدس شاعران و سرایندگان دفاع مقدس را با هم تطبیق دهیم. لذا به این منظور اشعار و ادبیات دو شاعر سراینده شعر دفاع مقدس قیصر امین پور و سلمان هراتی را بررسی می‌کنیم.

واژه‌های کلیدی: قیصر امین پور، سلمان هراتی، ادبیات دفاع مقدس.

۱- مقدمه

«موضوع سخن در این جا امر جلیل و مهمّی است که سراسر افراد ملّتی در اعصار مختلف در آن دخیل و ذی نفع باشند. در شعر حماسی دسته ای از اعمال پهلوانی خواه از یک ملت باشند و خواه از یک فرد بصورت داستان و یا داستانهایی در می آید که ترتیب و نظم از همه جای آن آشکار است. دریک منظومه حماسی، شاعر هیچگاه عواطف شخصی خویش را در اصل داستان وارد نمی کند و آنرا به پیروی از امیال خویش تغییر نمیدهد.» (صفا ۱۳۷۴ / ۱۸۰).

هر ملّیتی به تنهای تشکیل دهنده و بنیان گذار اصلی ادبیات حماسه یکشور خویش است. و شعرا تنظیم کننده این منظومه ها هستند. منظومه های حماسی پهلوانی و دینی تنها در صورتی به وجود می آیند و کمال می پذیرند که به روزگار و زمانهای خاصی از حیات ملّی یکملّیت مربوط باشند. این مربوط به دوره های است که مردم با اعتقادات ساده و ابتدائی خود به شیوه ای کاملا نامحسوس مبارزه و نبرد خود را برای تشکیل ملّیت خود آغاز کردند. بنابراین اولین دوران حیات هر قومی بهترین دوران برای ظهور و تکامل اینگونه حماسه سرایی هاست.

از خصوصیات بارز منظومه های حماسی بروز ظهور آنها پس از گذشت سالیان دراز از حوادث و رویدادهای پهلوانی است. و هیچیک از منظومه های حماسی پهلوانی در هنگام جریان حوادث پهلوانی بوجود نمی آید چون در هنگام وقوع حادثه پهلوانی انسان، تماشاگر واقعیت هایی است که با اعمال عادی بشری تفاوت چندانی ندارد اما چندینسال بعد یا حتی قرن ها بعد با بدست آمدن نتایج این از خود گذشتگی ها و شجاعتها و رشادتهای پهلوانان از جمله به دست آوردن استقلال ملّی، دفع متجاوز و . . . به دلیل اهمّیتی که این موضوع ها می توانن داشته باشد آن اعمال را بتدریج در چشم نسل های آینده بزرگ می کند.

و پهلوانانی که از آنها در منظومه های حماسی داستانها قهرمانی یاد می شود به تدریج به درجات فوق بشری ارتقاء می یابند و اعمال آنان در شمار خوارق عادات در می آید.

این داستانها که در ابتدا به صورت مختصر گفته شده و مطابق واقعیت است به تدریج به دلیل روایت راویان و دادن شاخ و برگ های به آن به صورت داستانهایی مفصّل در می آید که آرمانهای ملّی و مقاصد قومی در آنها بیشتر ظاهر می شود.

البته شاعر منظومه های حماسی احساسات و عواطف شخصی خود یا معاصرانش را در شعرش دخالت نمی دهد و داستان را به صورت دقیق و واقعی بیان می کند.

از دیگر خصائص منظومه ی حماسی، ابهام زمان و مکان است. منظومه حماسی در زمان و مکان محدود نیست. یعنی هر چه زمان و مکان در منظومه واضح تر بیان شود، وقایع روشن تر بیان می شود و در نتیجه وقایع داستانی و اساطیری به تاریخ نزدیکتر می شوند و ارزش حماسی منظومه از بین

قیصر امین پور:

قیصر امین پور در سال ۱۳۳۸ در دزفول به دنیا آمد. تحصیلات ابتدایی و متوسطه خود را در گتوند دزفول به پایان برد سپس به تهران آمد و دکترای خود را در رشته زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه تهران در سال ۱۳۷۶ اخذ کرد. وی فعالیت هنری خود را در حوزه اندیشه و هنر اسلامی در سال ۱۳۵۸ آغاز کرد.

سال ۱۳۶۷ سردبیر مجله سروش نوجوان شدو از همین سال تاکنون در دانشگاه الزهرا و دانشگاه تهران به تدریس اشتغال دارد. در سال ۱۳۸۲ نیز به عنوان عضو فرهنگستان ادب و زبان فارسی انتخاب شد.

اولین مجموعه شعرش را با عنوان "تنفس صبح" که بخش عمده آن غزل بود و حدود بیست قطعه شعر آزاد از سوی انتشارات حوزه هنری در سال ۶۳ منتشر کرد و در همین سال دومین مجموعه شعرش "در کوچه آفتاب" را توسط انتشارات حوزه هنری وابسته به سازمان تبلیغات اسلامی به بازار فرستاد.

در سال ۱۳۶۵ "منظومه ظهر روز دهم" توسط انتشارات برگ وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به بازار می‌آید که شاعر در این منظومه ۲۸ صفحه‌ای ظهر عاشورا، غوغای کربلا و تنهایی عشق را به عنوان جوهره سروده بلندش در نظر می‌گیرد. سال ۶۹ برگزیده دو دفتر تنفس صبح و در کوچه آفتاب با عنوان «گزیده دو دفتر شعر» از سوی انتشارات سروش از وی منتشر می‌شود. «

"آینه‌های ناگهان" تحول کیفی و کمی امین‌پور را بازتاب می‌دهد؛ در این مرحله امین‌پور به درک روشن‌تری از شعر و ادبیات می‌رسد. اشعار این دفتر نشان از تفکر و اندیشه‌ای می‌دهد که در ساختاری نو عرضه می‌شود. آینه‌های ناگهان، امین‌پور را به عنوان شاعری تأثیرگذار در طیف هنرمندان پیشرو انقلاب تثبیت می‌کند و از آن سو نیز موجودیت شاعری از نسل جدید به رسمیت شناخته می‌شود.

در اواسط دهه هفتاد دومین دفتر از اشعار امین‌پور با عنوان "آینه‌های ناگهان ۲" منتشر می‌شود که حاوی اشعاری است که بعدها در کتاب‌های درسی به عنوان نمونه‌هایی از شعرهای موفق نسل انقلاب می‌آید.

در همین دوران است که برخی از اشعار وی همراه با موسیقی تبدیل به ترانه‌هایی می‌شود که زمزمه لب‌های پیر و جوان می‌گردد. پس از تثبیت، ناشران معتبر بخش خصوصی علاقه خود را به چاپ اشعار امین‌پور نشان می‌دهند و در اولین گام، انتشارات مروارید گزینه اشعار او را در کنار گزینه اشعار شاملو، فروغ، نیما و... به دست چاپ می‌سپارد که در سال ۷۸ به بازار می‌آید. "گل‌ها همه آفتابگردانند" جدیدترین کتاب امین‌پور نیز در سال ۸۱ از سوی انتشارات مروارید منتشر شد که به چاپ‌های متعدد رسید و با استقبال خوبی روبه‌رو شد.

قیصر امین‌پور در سال ۱۳۸۲ علی‌رغم تمایلش از سردبیری سروش نوجوان استعفا داد، اما همزمان ضمن عضویت در فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی؛ در دانشگاه تهران و الزهرا تدریس می‌کند و به کارهای پژوهشی مشغول بود. او در سال ۵۸، از جمله شاعرانی بود که در شکل‌گیری و استمرار فعالیت‌های واحد شعر حوزه هنری تا سال ۶۶ تأثیر گزار بود. وی طی این دوران مسئولیت صفحه شعر هفته‌نامه سروش را بر عهده داشت و اولین مجموعه شعر خود را در سال ۶۳ منتشر کرد. اولین مجموعه او «در کوچه آفتاب» دفتری از رباعی و دوبیتی بود و به دنبال آن «تنفس صبح» تعدادی از غزلهای شعرهای سپید او را در بر می‌گرفت.

وی در تاریخ ۷ آبان ۱۳۸۶ هجری شمسی درگذشت.

سلمان هراتی

سلمان هراتی در سال ۱۳۳۸ در روستای مرزدشت تنکابن مازندران در خانواده‌ای مذهبی متولد شد. درس‌های ابتدایی تا پایان دوران متوسطه را در زادگاهش خواند. سپس در دانشسرای راهنمایی تحصیلی پذیرفته شد و پس از دو سال در رشته ی هنر، مدرک فوق دیپلم اخذ کرد. وی پس از پایان تحصیلات در یکی از مدارس روستاهای دور لنگرود مشغول تدریس شد.

تخلص او در اشعارش «آذرباد» بود و به سبک سهراب سپهری شعر می‌سرود.

وی پس از پایان تحصیلات دبیرستان خود در رشته ادبیات به تهران آمد و در دانشگاه تربیت معلم همین رشته را ادامه داد.

سلمان هراتی پس از آشنایی با شاعران حوزه هنری همراه بسیاری از آنها بارها عازم جبهه‌ها شد و برای رزمندگان به شعرخوانی پرداخت. هراتی در انواع قالب‌های شعری چون غزل، مثنوی، دوبیتی، رباعی و شعرنیمایی سروده‌های ارزنده‌ای دارد. او در سروده‌هایش اشاراتی به موضوعات توحید و عرفان نیز دارد. شعرهای او تاکنون به صورت پراکنده در بیشتر نشریات کشور، جُنگ‌های ادبی، مجموعه شعرهای گردآوری شده انتشار یافته است. «سلمان هراتی» در یکی از روزهای آبان ۱۳۶۵ در یک حادثه رانندگی که در شمال روی داد درگذشت. زنده‌یاد هراتی در سال ۱۳۶۱ ازدواج کرد و از وی ۲ فرزند به نامهای رابعه و رسول به یادگار مانده است. آرامگاه سلمان در نزدیکی روستای مرزدشت قرار دارد.

کتاب «از آسمان سبز» در اولین دوره انتخاب بهترین کتاب دفاع مقدّس از سوی بنیاد حفظ آثار و نشر ارزشهای دفاع مقدّس جزء آثار برتر دهه ۶۰ انتخاب شد.

آثار:

۱- «از آسمان سبز» (منتشر شده در زمان حیات شاعر)،

۲- «دری به خانه خورشید» ۱۳۶۷

۳- «گزیده ادبیات معاصر» ۱۳۷۸

۴- «از این ستاره تا آن ستاره» ۱۳۶۷

۵- «مجموعه کامل شعرهای سلمان هراتی» ۱۳۸۰

سلمان هراتی " ۱ فروردین ۱۳۳۸ در « تنکابن» یکی از شهرهای شمال ایران چشم به جهان گشود و بیش از ۲۷ سال زندگی نکرد که توانست در میان شاعران فارسی زبان نام خود را ثبت کند. شاعر شمالی از همان ابتدا با حرکتی معقول و متناسب در سرایش شعر، خود را به جامعه ادبی معرفی نمود و می‌توان گفت، توانست با دوری از ازتند رویا تقلید صرف از گذشتگان خود را در عرصه شعر حفظ کند. او که از سرزمین سبز شمال آمده بود، در همان سبزی زندگی کرد و حضور سبزی پاک جنگلهای شمال و آبی دریای خزر به تصویرهای جدایی ناپذیر اشعارش تبدیل شدند.

جغرافیای ما

بین درخت و دریا

از اتفاقات سرخ استقبال می‌کند

بین درخت و دریا

رفت و آمد پرندگان تماشایی است (هراتی؛ ۱۳۷۸ / ۴۲)

با پیش آمدن حادثه جنگ ایران و عراق به شعر جنگ نیز نگاهی معقولانه می‌اندازد و در این گونه شعری نیز از شاعران دارای استعداد محسوب می‌شود. او شاعری نیست که در گوشه خانه بنشیند و درهای دنیا را به روی خودش ببندد و نخواهد حقیقت را نگاه کند. هرگز خودش را دچار گل و بلبل‌های رویایی نمی‌کند، او می‌بیند و می‌سراید.

وقتی که می‌رفت

یک سرو کوچک

در پشت پرچین ما کاشت

او رفت و دیگر نیامد

اما چه سبز و تناور

آن سرو تا آسمان قد برافراشت (هراتی؛ ۱۳۸۰ / ۷۲)

هنر شاعری هراتی، در به تصویر کشیدن حوادث جنگ و مردان شرکت کننده در آن، قابل توجه است. بی آنکه در شعر خود دچار زیاده گویی و تکرار نگاه سنتی افکار گذشتگان شود و یا به قالب‌ها و اندیشه‌های شاعران گذشته پناه ببرد با زبانی ساده و صمیمی به بیان اندیشه‌ها و آنچه دیده است و می‌بیند، می‌پردازد. سطرهای او به سادگی کنار هم قرار می‌گیرند و به خوبی در دل مخاطب می‌نشینند.

وقتی که جنوب را

بمباران کردند

تو در ویلای شمالی ات

برای حل کدام جدول بغرنج

از پنجره به دریا

نگاه می‌کردی

بهار می‌پرسد

که باغ را با کدام چشم تماشا کردی

و آب چگونه تلاوت کردی

و گاهی

دستهایت را

برای وجین به مزرعه بردی؟

تو با چه نیتی به جبهه کمک کردی؟

و در سبوت برای بهار چه داری؟

... (هراتی؛ ۱۳۶۷/۷۷)

هراتی در دوره ای به سمت شعر می‌رود که توجه به قالب‌های شعری تازه مورد توجه است و بسیاری از شاعران پس از نیما سعی دارند قالب شعری او را که ادبیات و جامعه را دچار تحول کرده است، کامل تر کنند. عده ای دچار تند روی می‌شوند و عده ای نیز در گذشته و همان قالب شعری نیما مانده‌اند و عده ایبرجسته به قالب‌های تازه رسیده‌اند و دیگران می‌خواهند از آنها سبقت بگیرند. او با حوصله و دقتی شایسته قالب‌های شعری را تجربه می‌کند و اندیشه‌های خود را در آنها می‌ریزد بی آنکه بخواهد به یک قالب شعری خاص تعصب نشان دهد. در بیشتر قالب‌های شعری مانند، مثنوی، غزل، آزاد، دوبیتی که به آنها گرایش پیدا می‌کند موفق است و آثار قابل قبولی از خود به یادگار می‌گذارد.

او همانند شاعران بزرگی چون " فروغ فرخزاد " در زبان ساده خود هیچ کلمه را غیر شاعرانه نمی‌داند و برای واردن کردن آنها در شعر کوتاهی نمی‌کند.

چگونه پرندگان سواحل « کارائیب »

چشم‌های تو را

در آن ضیافت آبی

ادامه ندادند

افسوس که نیستی

اگر نه

یک شاخه گل محمدی به تو می‌دادم

تا با عطر آن

تمام دیکتاتورها را مسموم کنی (هراتی؛ ۱۳۸۰ / ۹۰)

قرار گرفتن واژه‌هایی چون تلسکوپ، دیکتاتور، بشقاب، صندوق در کنار واژه‌هایی چون آفتاب، آب، آسمان، عشق و درخت بی آنکه مخاطب با در کنار هم قرار گرفتن آنها احساس غریبی کند هنری است که از هر شاعری بر نمی‌آید. هراتی شاعریست با زبانی ساده و صمیمی و نگاهی ریزبین و نکته‌سنج که به هیچ عنوان از زندگی گذشته و صفای دریا و جنگل فاصله نمی‌گیرد و در جای جای شعر خود از دیار خود یاد می‌کند. دریغ که این شاعر خوب عمر کوتاهی داشت و جامعه ادبی را در غم زود هنگام از دست رفتنش داغدار کرد. آنچه از او در عرصه ادبیات به یادگار مانده و منتشر شده، بدین شرح است.

۱- از این ستاره تا آن ستاره (شعر برای کودکان)، ۱۳۶۷، ناشر: حوزه هنری.

۲- دری به خانه ی خورشید (مجموعه شعر)، ۱۳۶۷، ناشر: سروش.

۳- از آسمان سبز (مجموعه شعر)، ۱۳۶۸، ناشر: حوزه هنری.

۴- گزیده ادبیات معاصر ۲ (مجموعه شعر)، ۱۳۷۸، ناشر: نیستان.

۵- مجموعه کامل شعرهای سلمان هراتی، ۱۳۸۰، ناشر: انجمن شاعران ایران. آتی بان

فهرست منابع و مآخذ

قرآن کریم

- ۱- امام علی (علیه السلام)، ۱۳۶۸، *نهج البلاغه* (گرد آوری سید رضی، ترجمه سید جعفر شهیدی)، چاپ اول، تهران، شرکت سهامی
- ۲- آربین پور، یحیی، ۱۳۷۲، *از صبا تا نیما (تاریخ ۱۵۰ سال ادب فارسی)*، جلد دوم، تهران: زوآ
- ۳- آیدنلو، سجّاد، ۱۳۸۶، *شاهنامه-شرح-نارسیده ترنج*: (بیست مقاله و نقد درباره ی شاهنامه و ادب حماسی ایران)، با مقدمه ی خالقی مطلق، جلال، اصفهان: نقش مانا
- ۴- _____، ۱۳۸۸، *از اسطوره تا حماسه* (هفت گفتار در شاهنامه پژوهش) با مقدمه ریاحی، حسین، تهران: سخن
- ۵- احمدپور، علی، ۱۳۷۴، *رمز و رازگرایی در اشعار مهدی اخوان ثالث*، مشهد، ترنج
- ۶- اخوان ثالث، مهدی (م. امید)، ۱۳۶۸، *ترا ای کهن و بوم و بر دوست دارم*، چاپ اول، تهران: مروارید
- ۷- اسرافیلی، حسین، ۱۳۶۴، *تولد در میدان*، چاپ اول، حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی
- ۸- اسرافیلی، حسین، بیگی حبیب آبادی، پرویز، گلمرادی، شیرینعلی، ۱۳۷۶، *مریم ها و شقایق ها* (به سفارش بسیج خواهران نیروی مقاومت بسیج)، تهران، کنگره نقش زنان در دفاع و امنیت
- ۹- اسلامی ندوشن، محمد علی، ۱۳۶۳، *زندگی و مرگ پهلوانان در شاهنامه*، تهران
- ۱۰- _____، ۱۳۸۷، *زندگی و مرگ پهلوانان در شاهنامه*، تهران: شرکت سهامی انتشار
- ۱۱- اکبری، منوچهر، ۱۳۷۷، *نقد و تحلیل شعر دفاع مقدّس*، تهران: سازمان مدارس فرهنگی انقلاب اسلامی
- ۱۲- اصلانی، محمد رضا، ۱۳۸۵، *لاله ی کویر (زندگی نامه ی داستانی سپیده کاشانی)*، تهران: سوره ی مهر
- ۱۳- امامی، صابر، ۱۳۸۵، *هنر و ادبیات؛ تهیه کننده پژوهشکده تحقیقات اسلامی (سپاه پاسداران انقلاب اسلامی) قم: زمزم*
- ۱۴- امیر خراسانی، احمد، ۱۳۸۴، *نامه ی پایداری (مجموعه مقالات اولین کنگره ادبیات پایداری)*، کرمان: به اهتمام اداره ی کل آثار و نشر ارزشهای دفاع مقدّس
- ۱۵- امین پور، قیصر، ۱۳۶۳، *تنفس صبح (مجموعه شعرهای عروضی و نیمایی)*، تهران: حوزه هنرو اندیشه اسلامی
- ۱۶- _____، ۱۳۶۳، *در کوچه ی آفتاب (مجموعه رباعی دوبیتی)*، چاپ اول، انتشارات حوزه ی هنری سازمان تبلیغات اسلامی
- ۱۷- _____، ۱۳۸۷، *مجموعه کامل اشعار (از شعرهای سال های ۱۳۸۵ - ۱۳۵۹)*، تهران: مروارید
- ۱۸- باقر زاده عجمی، علی، ۱۳۸۷، *بر بلندای بی نهایت (جستاری پیرامون شهید و شهادت در نظم و نثر فارسی بعد از انقلاب اسلامی) گناباد: پشنگ*
- ۱۹- بخشوده، حبیب الله، ۱۳۸۴، *به رنگ هنوز*، تهران: نسیم حیات
- ۲۰- برومند، فیروزه، ۱۳۸۴، *کتابشناسی دفاع مقدّس*، (۱۳۵۹-۱۳۸۱) جلد اول، انتشارات قربانی
- ۲۱- ترابی، ضیاءالدین، ۱۳۸۱، *شکوه شقایق (نقد و بررسی شعر های دفاع مقدّس)*، مؤسسه فرهنگی سما
- ۲۲- بهار، محمدتقی، ۱۳۴۵، *فردوسی نامه*، (به کوشش گلبن، محمد) تهران: نشر سپهر